UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Samenvatting, conclusies en reflecties op Betovering en betekenis

Trendrapport theater-, dans- en muziekeducatie 2019

Dieleman, C.; de Bonth, C.; van den Bulk, L.; van Miert, M.; de Vreede, M.

Publication date
2020

Document Version
Final published version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Dieleman, C., de Bonth, C., van den Bulk, L., van Miert, M., & de Vreede, M. (2020). *Samenvatting, conclusies en reflecties op Betovering en betekenis: Trendrapport theater-, dans- en muziekeducatie 2019*. Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA). https://www.lkca.nl/publicatie/samenvatting-betovering-en-betekenis/

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:15 Sep 2026

Samenvatting, conclusies en reflecties op

Betovering en betekenis

Trendrapport theater-, dans- en muziekeducatie 2019

Sanne Scholten, directeur LKCA

'Het is mooi om te lezen hoeveel ontwikkeling er is geweest sinds het vorige Trendrapport. Hoeveel inzet er is op educatie en participatie en hoe breed het wordt aangevlogen: niet alleen jeugd, maar allerlei groepen krijgen aandacht. Omdat het besef echt is neergedaald dat het niet goed is dat we de diversiteit van de samenleving onvoldoende weerspiegeld zien in de zalen.'

'Tegelijkertijd zien we dat activiteiten op het gebied van educatie en participatie minder uit reguliere budgetten worden gefinancierd. Dat vind ik zorgelijk. Educatie en participatie moeten een vanzelfsprekend onderdeel binnen de sector vormen. Ik hoop dat we in een volgend Trendrapport gaan zien dat educatie en participatie écht geïntegreerd zijn én dat de aandacht voor diversiteit die nu zo groot is, zich heeft vertaald naar een inclusieve sector.'

Inhoudsopgave

Inleiding en samenvatting 4

Onmisbaar en onmiskenbaar
door Evert Bisschop Boele 10

Verdwijnt de professionele kunst uit het kunstonderwijs?
door Frank van de Hulst 20

Colofon 30

Samenvatting, conclusies en reflecties op

Betovering en betekenis

Trendrapport theater-, dans- en muziekeducatie 2019

Inleiding en samenvatting

Inleiding

Podia en cultuurproducerende instellingen zoals orkesten, dansgezelschappen, theatergezelschappen, festivals en productiehuizen hebben naast hun hoofdtaak ook vaak de opdracht om schoolgebonden educatie te verzorgen. Voor instellingen die vanuit de Culturele Basisinfrastuctuur (BIS) worden gesubsidieerd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) is dat een verplichting, voor andere instellingen is het een zelfgekozen opdracht of een voorwaarde verbonden aan een andere subsidieregeling. Het staat de instellingen vrij om deze opdracht naar eigen inzicht uit te voeren, in de vorm van projecten, programma's, lessenseries en voorstellingen met zelfgekozen partners en doelgroepen.

Cultuureducatie valt onder de kerndoelen voor het onderwijs die door het Ministerie van OCW zijn vastgesteld. In het primair onderwijs valt cultuureducatie zowel onder de kerndoelen voor het leergebied *Kunstzinnige oriëntatie* als onder enkele kerndoelen voor het leergebied *Oriëntatie op jezelf en de wereld*. Cultuureducatie in de onderbouw van het voortgezet onderwijs valt onder de kerndoelen voor de leergebieden *Kunst en Cultuur* en *Mens en maatschappij.* In de bovenbouw komen leerlingen in aanraking met cultuur via de kunstvakken en het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV). De cultuurproducerende organisaties leveren enthousiast hun bijdrage aan cultuureducatie in het onderwijs. Kwaliteit staat daarbij voorop. Men wil leerlingen een programma bieden dat diepgang heeft en liefst betoverend is.

Educatieve activiteiten en het bevorderen van cultuurparticipatie zijn niet alleen gericht op kinderen, ook voor volwassenen zijn er allerlei projecten en inleidingen of nabesprekingen. Educatie neemt kinderen, jongeren en volwassenen mee naar de wereld van de dans, muziek en het theater, zodat ze daar met volle teugen van kunnen genieten.

De publicatie: *Betovering en betekenis, Trendrapport theater-, dans- en muziekeducatie 2019* laat op diverse manieren zien wat instellingen doen, waarom ze dat doen en hoe ze dat doen.

Samenvatting en conclusies

Er zijn veel overeenkomsten met de uitkomsten van het trendonderzoek uit 2012[1]. Uit de verschillen die we hier en daar signaleren, blijkt dat het belang van educatie aan kracht heeft gewonnen. Op de eerste plaats zien we bij veel instellingen een toename van de educatieve activiteiten en een sterkere positie van de educatieve doelstelling binnen de organisatie. Educatie is vaker onderdeel van het beleidsplan en het educatieve deel wordt vaker al aan het begin van een productie meegenomen. Educatie is daarmee steviger verankerd in het beleid van de organisaties. Opmerkelijk daarbij is dat de activiteiten nu voor een kleiner deel uit het reguliere budget worden bekostigd dan in 2012. Dat kan betekenen dat de instellingen meer geld vanuit fondsen ontvangen. Ook komt regelmatig naar voren dat door samen te werken kosten worden bespaard. Bijvoorbeeld door elkaars producten over te nemen en zo de ontwikkelkosten uit te sparen. Het kan ook betekenen dat men een beroep doet op musici, dansers, acteurs, educatieve en andere medewerkers om een extra bijdrage te leveren zonder gepaste beloning. Er is sprake van een hoge werkdruk onder de uitvoerende artiesten en medewerkers. Dus de vraag is: wordt er meer gedaan op het gebied van cultuureducatie voor minder geld, of komt het geld ergens anders vandaan?

Uit de onderzoeken blijkt dat men de kwaliteit van het aangeboden programma als het belangrijkste aandachtspunt ziet. Dat is in alle sectoren een steeds terugkerend geluid. Om kinderen, maar ook volwassenen te kunnen 'betoveren' met muziek, theater of dans, moet het beste van het beste geleverd worden, met een goede voorbereiding. De instellingen willen trouw blijven aan hun identiteit en de dingen doen waar ze goed in zijn en waar ze voor werden opgericht. Ze willen dat wel graag delen met *alle* Nederlanders, met een zo divers mogelijk publiek. Instellingen zetten zich hier al vaak voor in, maar dat is niet altijd gemakkelijk. Inclusie staat bij alle instellingen die aan het onderzoek hebben meegedaan op de agenda en ze staan zonder uitzondering achter het streven naar inclusie.

[1] Cultuurnetwerk Nederland, Theatereducatie in de praktijk. Trendrapport dans- en theatereducatie 2012, Utrecht

Doelgroepen die de geïnterviewden moeilijk bereiken, zijn mensen met een migratieachtergrond, vmbo'ers, mbo'ers, kinderen in het speciaal onderwijs en mensen met een krappe beurs.

Bij verschillende instellingen lukt het goed om deze doelgroepen te bedienen, maar het vraagt extra tijd en aandacht die men niet altijd heeft.

De effecten van de bezuinigingen vanaf 2013 zijn nog steeds voelbaar bij de instellingen die zijn overgebleven. Het is lastiger dan voorheen om met het onderwijs samen te werken, omdat tussenpersonen en organisaties voor de verspreiding van cultuureducatie uit het werkveld verdwenen zijn. Het programma *Cultuureducatie met Kwaliteit* zorgt ervoor dat er voor het primair onderwijs steeds meer maatwerk wordt geleverd en dat het aantal scholen dat van een kunstmenu gebruikmaakt afneemt. Afzet van de schoolprogramma's die muziekinstellingen en gezelschappen ontwikkelen, is daardoor niet meer gegarandeerd. Het gevolg is dat medewerkers de scholen zelf met hun aanbod benaderen, wat een extra tijdsinvestering betekent.

Het verdwijnen van productiehuizen bij de theater- en dansgezelschappen zorgde voor een kink in de keten voor talentvolle jongeren met de ambitie om professioneel acteur of danser te worden. Verschillende podia, orkesten en gezelschappen proberen dit gat geleidelijk op te vullen. Een ander gevolg van het verdwijnen van de productiehuizen is een verminderde aanwas van goed getrainde regisseurs met een brede ervaring. Opvallend is overigens dat, nu de grootste bezuinigingen achter de rug zijn, de organisaties over het algemeen weer een positiever beeld van de toekomst hebben dan in 2012. De donkere wolken zijn opgetrokken en men kijkt met meer zelfvertrouwen vooruit. De terugloop van vast personeel wordt opgevangen door zzp'ers in te huren, frequenter samen te werken met andere organisaties, of te fuseren. Zzp'ers werden ook in 2012 veelvuldig ingehuurd, maar nu veel vaste arbeidsplaatsen verdwenen zijn, is de inhuur fors toegenomen. Het is opvallend hoeveel vormen van samenwerking er nu zijn tussen instellingen en disciplines. Het lijkt er ook op dat er meer structurele samenwerking is dan in 2012. Er wordt samengewerkt om elkaars expertise te benutten, het educatieve repertoire uit te breiden, om kosten uit te sparen en om elkaar wederzijds te inspireren.

De samenwerking met het onderwijs verloopt vaak bijzonder goed en structureel, maar is soms ook problematisch. Er is sprake van een lerarentekort en overbelasting. Het gevolg is dat leerkrachten en docenten 'vermoeid' zijn en niet altijd in staat om zich te verdiepen in het aanbod van de instellingen. Of zij vinden het al snel te moeilijk tijd vrij te maken om een concert- of theaterbezoek goed voor te bereiden. Culturele instellingen plaatsen vraagtekens bij het artistieke gehalte van de cultuureducatie die op scholen wordt uitgevoerd. Dat maakt het vraaggericht werken moeilijk. Het overheidsbeleid, dat er al jaren op gericht is scholen zoveel mogelijk hun eigen behoefte te laten formuleren, lijkt wat dat betreft nog steeds moeizaam te realiseren. Volgens de culturele instellingen weten scholen niet goed een vraag met voldoende diepgang te formuleren.

Kunst als middel om een bijdrage te leveren aan de lesstof of aan de breinontwikkeling van kinderen zien de geïnterviewden niet altijd als iets positiefs. Het lijkt erop dat kunst nog altijd met een dergelijke invulling gelegitimeerd moet worden. Het gaat de podiumkunstinstellingen vooral om kennismaken met kunst, om de ervaring en de persoonlijke verrijking. De ontmoeting met kunst is op zichzelf waardevol en hoeft niet per definitie een ander doel te dienen. Bovendien zou die ontmoeting bij voorkeur moeten plaatsvinden in de omgeving waarin de betovering het sterkst beleefd kan worden, dus in de concertzaal of in het theater.

Het geringe aanbod voor vmbo, mbo en speciaal onderwijs (so/vso) is vergelijkbaar met het aanbod in 2012. Ook toen kwamen deze onderwijssoorten er bekaaid vanaf ten opzichte van vwo, havo en primair onderwijs. Voorbeelden van succesvolle activiteiten voor die doelgroepen delen kan helpen om ook andere organisaties te stimuleren aanbod te creëren. Het zou goed zijn te onderzoeken welke drempels er voor cultuurproducerende organisaties zijn om actief bezig te zijn voor deze doelgroepen en hoe je deze drempels kunt wegnemen.

Opvallend is dat de geïnterviewden relatief weinig gebruik maken van regelingen die het Fonds voor Cultuurparticipatie ter beschikking stelt om cultuureducatie en cultuurparticipatie te stimuleren. Kennelijk weten de professionele podia en gezelschappen hier nog weinig gebruik van te maken of het lukt hen niet scholen aan zich te binden of ertoe te bewegen een subsidieverzoek te doen.

Het kan ook zijn dat de educatoren, met doorgaans een geringe formatieomvang, ervoor kiezen hun kostbare tijd niet te besteden aan arbeidsintensieve subsidieaanvragen, waarvoor ze dan ook nog samenwerkingspartners binnen het onderwijs moeten vinden. Desalniettemin slagen de instellingen erin om op allerlei manieren geld te vergaren voor hun educatieve activiteiten.

De angst dat de vernieuwing van CKV voor havo en vwo een teruggang zou betekenen van het leerlingenbezoek – het aantal cultuurontmoetingen is immers niet meer verplicht – lijkt vooralsnog ongegrond. Er is zelfs sprake van een toename van het aantal voorstellingen voor het voortgezet onderwijs, al is niet duidelijk voor welke specifieke groepen. Wellicht krijgt de onderbouw extra aandacht.

De aandacht voor groepen buiten het onderwijs is opmerkelijk toegenomen. Via allerlei vormen van samenwerking zoeken instellingen toenadering tot ouderen in zorginstellingen, statushouders, mensen die gebruikmaken van de voedselbank, ouders met jonge kinderen, en opa's en oma's. In het laatste geval gaat het om de ontwikkeling van programma's die een wisselwerking tussen de verschillende generaties tot stand moeten brengen.

Het lijkt al met al dat er bijzonder veel gebeurt, ondanks dat de formatieomvang van degenen die zich met educatie en participatie bezighouden meestal gering is. Weliswaar komt het onderwerp werkdruk herhaaldelijk aan de orde, zowel bij de educatoren als bij de (kunstvak)docenten en de leerkrachten, maar hun motivatie en bereidheid tot samenwerking lijken ervoor te zorgen dat er desondanks op allerlei plekken in Nederland prachtige activiteiten en programma's worden gerealiseerd.

Mirjam Terpstra, directeur NAPK:

'Nederland beschikt over de absolute top wat betreft jeugdtheater- en dansgezelschappen. Wereldwijd is er veel interesse in artistiek hoogwaardige en spraakmakende producties van Nederlandse bodem. Nederlandse jeugdproducenten zijn vaste spelers op internationale festivals en winnen gerenommeerde prijzen. Alle kinderen in Nederland verdienen het om kennis te maken met dit hoogkwalitatieve jeugdaanbod. Goede jeugdvoorstellingen prikkelen de verbeelding, zetten aan tot reflectie en nodigen uit tot gesprek. Dit mag niet alleen voorbehouden blijven aan een kleine bevoorrechte groep. Jeugdvoorstellingen moeten toegankelijk zijn voor gezinnen met een kleine portemonnee, dat vraagt extra investeringen vanuit gemeente en rijk. Ook moet er ruimte in het curriculum van scholen komen, zodat kinderen onder schooltijd kennis kunnen maken met de zeggingskracht en schoonheid van podiumkunsten.'

Onmisbaar en onmiskenbaar

Reactie op Betovering en betekenis. Trendrapport theater-, dans, en muziekeducatie 2019, uitgesproken tijdens de presentatie van het trendrapport op 13 december 2019.

Evert Bisschop Boele

Om te beginnen wil ik graag de auteurs van het rapport feliciteren. Zij hebben een mooi rapport opgeleverd. Lijvig, rijk aan inhoud, en een mooie mix van kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Het biedt een inkijkje in een veld dat voortdurend in beweging is: de educatieve activiteiten van podia en cultuurproducerende instellingen. Dat is natuurlijk niet het hele veld van de theater-, dans- en muziekeducatie. In die zin is de titel van het rapport - Trendrapport theater-, dans- en muziekeducatie - misschien wat weids. Maar het rapport gaat wel over een interessant en ook belangrijk deel. Ik wil ook graag dat veld zelf feliciteren. Uit het rapport blijkt dat educatie beter verankerd is in de instellingen dan bij de vorige meting, dat er hard gewerkt wordt en veel wordt bereikt, en dat er ook zelfbewust wordt gewerkt. Hulde!

Ik kan onmogelijk recht doen aan het rapport in het korte tijdsbestek dat ik heb. Mij is gevraagd om vooral in te gaan op het muziekdeel – want dat is mijn eigen achtergrond – en op het cultuurparticipatiedeel – want daarover gaat mijn leerstoel aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ik doe dat kort, en kom aan het eind toch tot een wat algemenere boodschap.

Betekenisvol voor iedereen

Ik wil beginnen met de cultuurparticipatie en pik er dan één dingetje uit. Uit het rapport blijkt dat veel podia en instellingen zich vanuit hun educatie-afdelingen niet alleen richten op het reguliere basis- en voortgezet onderwijs, waarbij overigens het vmbo minder aandacht krijgt. Ze richten zich ook op het speciaal onderwijs en op specifieke doelgroepen. Vaak worden ‘jongeren’ als doelgroep genoemd. Maar ook ‘jonge ouders’, ‘ouderen’, ‘minder draagkrachtigen’, ‘peuters’ en ‘vluchtelingen’ worden genoemd. Er spreekt de wens uit om betekenisvol te zijn voor iedereen. Dat is een inclusiviteitsideaal dat ik van groot belang vind in onze huidige samenleving. Het is ook terecht een centraal thema in de debatten over cultuur. Er lijkt op dat gebied nog wel wat te winnen. Immers, 45% van de instellingen zegt er niet naar te streven nieuwe doelgroepen te bereiken. Of misschien valt het mee. Misschien bereikt die 45% al alle doelgroepen, en zijn die andere 55% de achterblijvers. Dat is het nadeel van enquêtes. Je weet wel wat mensen geantwoord hebben, maar niet altijd wat dat antwoord dan betekent.

Ruimte voor eigen keuzes

Overigens past ons in onze beleidsdoelstellingen, nationaal en bij de instellingen, ook enige bescheidenheid. Het lijkt me fictie te denken dat iedere instelling iedereen bereikt – een soort totalitaire inclusiviteit. Integendeel: een overheid, een samenleving moet zelfstandige burgers kunnen verdragen die hun eigen keuzes maken. En ook zelfbewuste instellingen die zich richten op een specifiek publiek. Misschien moet cultuurbereik op stelselniveau evenredig verdeeld zijn over de bevolking. (Over de mogelijke consequenties die dat voor ons huidige stelsel zou kunnen hebben, zwijg ik hier wijselijk.) Als er oneigenlijke drempels bestaan moeten die weggenomen worden, dat wel. Een belangrijke stap daarin is participatiebeleid dat ervoor zorgt dat bijvoorbeeld huidskleur, ouderdom, armoede of beperkingen niet in de weg staan van participatie. Even belangrijk is educatiebeleid dat ervoor zorgt dat ook leerlingen die van huis uit geen culturele bagage meekrijgen, kennismaken met Beethoven en Jan Smit. Als we dat allemaal voor elkaar hebben is het vervolgens aan ieder individu om te beslissen of hij of zij er gelukkig van wordt cultuurinstellingen te bezoeken of gelukkig wordt zonder dat te doen. Want ook dat is mogelijk.

Muziekeducatie of klassieke muziekeducatie?

Dan over naar de muziek. Ik vond het hoofdstuk rond de tien interviews interessant, en vaak een feest der herkenning. Niet alleen omdat ik in een conservatorium werk waar klassieke muziek – die soms 'jazz' heet – nog steeds zwaar dominant is, maar ook omdat de tien geïnterviewden vrijwel allemaal uit een klassieke muziekorganisatie komen. Dat is geen verwijt, dat is nu eenmaal hoe ons bestel op dit moment in elkaar zit. En hoewel daar wel aan gesleuteld wordt laat dit rapport dus nog geen structurele veranderingen zien. Het kleurt het rapport wel, en mijn eerdere opmerking over de wat weidse titel van het rapport wordt hier concreet. Is dit toch vooral een trendrapport klassieke muziekeducatie? Ik kom hier zo meteen nog wel even op terug.

Gunfactor

Maar het is zeker geen diskwalificatie, want er wordt prachtig werk gedaan. Wat ik daar zo mooi aan vind is de 'gunfactor'. Professionele musici gunnen hun publiek – en ook hun nog-niet-publiek - dezelfde intense piekervaringen die zij zelf hebben met deze muziek. 'Iedere musicus gunt zijn publiek, van welke leeftijd dan ook, de magie van een muziekvoorstelling in een echt theater of een echte concertzaal', zegt het rapport. En ik gun dat ook iedereen. Het is de basis voor de bevlogenheid en het kwaliteitsdenken dat in het werk van deze professionals onmiskenbaar en onmisbaar is. Het rapport spreekt zelfs van 'een hernieuwde zelfverzekerdheid - de gezelschappen werken niet alleen vanuit een duidelijke artistieke visie, maar hebben ook een helder omlijnd idee wat cultuureducatie in het onderwijs moet inhouden en hoe zij met hun voorstellingen en educatieve activiteiten daarop kunnen inspelen.'

Is de artistieke visie altijd leidend?

Daaraan zit natuurlijk wel een keerzijde. Natuurlijk gun je anderen hetzelfde als jezelf. Maar als je niet oppast stel je jezelf daarmee als norm voor anderen. Is het denkbaar dat anderen dezelfde intense piekervaringen hebben in heel andere settings dan een 'echt' theater of 'echte' concertzaal? En is het zelfs denkbaar dat anderen een muzikaal leven leiden zonder intense piekervaringen? En dan toch een volwaardig en betekenisvol muzikaal leven leiden? Voor professionele musici hoeft die vraag niet zo belangrijk te zijn. Maar zodra we ons begeven in muziekeducatie wordt die vraag urgent. Die vraag wordt dan: is het denkbaar dat scholen een visie op muziekeducatie – of breder: cultuureducatie – hebben die niet is gestoeld op een artistieke visie maar die voor leerlingen relevant is én waar ook artistiek georiënteerde professionele instellingen een bijdrage aan kunnen leveren?

Eigenaarschap

We raken daarmee aan de kwestie van visie en van 'eigenaarschap'. Wie bepaalt wat er gebeurt in de cultuureducatie? In het rapport lees ik aan de ene kant dat instellingen graag zien dat scholen weten wat ze willen met cultuureducatie. En ik lees dat te veel scholen daar nog vaag en afwachtend in zijn. Visie en invulling komen dus vaak vanuit die zelfbewuste artistieke visie van de instellingen. De scholen worden dan 'afnemers'. Soms wordt door instellingen zelfs de complete leerlijn muziekeducatie ingevuld.

Maar ik lees ook iets anders. Als scholen wél komen met hun eigen doelen voor cultuureducatie – bijvoorbeeld dat cultuureducatie bijdraagt aan rekenvaardigheid, fysieke gezondheid, of (nog breder) de ontwikkeling van het brein – zegt een aantal instellingen dat het hen daar niet om gaat. Het gaat hen om 'kennismaking met kunst, ervaring en persoonlijke verrijking'. Komt het sommige instellingen wel goed uit dat scholen niet zo veel visie hebben, zodat ze hun eigen agenda kunnen volgen? Kijken we naar de ranking van doelstellingen aan het begin van het rapport, dan valt op dat doelen uit de eigen instellingsagenda's heel hoog scoren. Inclusief het creëren van publiek voor de toekomst en, letterlijk, 'het bereiken van onze eigen beleidsdoelstellingen'. Bijdragen aan leerlijnen in het onderwijs, aan onderwijsdoelstellingen, of aan deskundigheidsbevordering van leerkrachten daarentegen bungelen fier onderaan.

Diversiteit in het ecosysteem rond de leerling

Ik zou niet graag suggereren dat die rangorde omgedraaid moet worden. Ik ben meer van het en-en dan van het of-of. En ik denk dat er ook aanknopingspunten genoeg in het rapport zijn, en zeker ook voorbeelden genoeg uit de praktijk, van dát soort van 'inclusief denken'. Dat zou beginnen met de suggestie dat we cultuureducatie wellicht kunnen zien als een systeem van actoren – waaronder educatoren van instellingen – om de leerling heen. Dat systeem heeft als doel de leerling uit te dagen zich te ontwikkelen en zijn eigen culturele plek in de wereld te vinden.

Dat systeem is zo inclusief mogelijk, en schrijft niet voor wélke plaats die leerling moet vinden; dat mag bij het NNO zijn, het NBE, bij Famke Louise of bij Jannes. Dat systeem om de leerling heen bevat professionals en amateurs, actieve en passieve cultuurparticipanten, hoge en lage cultuur, belangeloze kunstbeoefenaars en breinfetisjisten. Het gaat om diversiteit. Want ons culturele leven is een ecosysteem. En gebrek aan diversiteit is, zoals bekend, een bedreiging voor een ecosysteem.

De leerling is vrij om (niet) te kiezen

Alle instellingen met elkaar zijn niet dat ecosysteem. Ook niet de hoeders ervan. En ook niet de belangrijkste spelers erin. En zelfs niet de primi inter pares. Zij zijn met elkaar een van de elementen.

Een zeer specifiek element. Ze hebben iets unieks te bieden, als representanten van het geformaliseerde, geïnstitutionaliseerde, geprofessionaliseerde, dikwijls gesubsidieerde en nog steeds maatschappelijk dominante domein van de 'hoge' cultuur. Ze hebben iets prachtigs te bieden. En dat is ook op allerlei manieren in het rapport te lezen: artistieke kwaliteit, makerschap, kunst, creativiteit. En het is aan de instellingen om, in overleg met de scholen die geacht worden dat systeem rond hun leerlingen te regisseren, nieuwe vergezichten te openen voor leerlingen. Of zij dat vergezicht later ook opzoeken, of liever in hun eigen bekende buurtje blijven, is vervolgens aan hen.

Geen concurrenten binnen het ecosysteem

De opmerkingen in het rapport over bijvoorbeeld concurrentie van CmK-activiteiten of van amateurs zou ik ook in dat licht willen zien. Het gaat niet aan de voorkeur te geven aan amateurs boven professionals, en als sommige provincies dat doen is dat fout. Maar er is vanuit een systeemstandpunt ook geen reden om professionals per se boven amateurs te stellen, zoals bijvoorbeeld in veel FCP-regelingen gebeurt. Alle elementen hebben hun plek in het ecosysteem, brengen verschillende dingen teweeg en zijn op verschillende manieren betekenisvol. Het ene is niet per se meer of minder dan het ander, maar is gewoon anders. En dat geldt ook voor activiteiten in de klas en bezoeken aan de concertzaal of de schouwburg. Als het goed is zijn dit geen concurrenten maar vullen ze elkaar aan. En opnieuw: het systeem van cultuureducatie daagt leerlingen uit hun eigen weg te vinden zonder dat die weg voorgeschreven wordt.

Een wereld van cultuur rond het kind

In mijn ideaalbeeld zijn scholen dus de regisseurs van hun cultuureducatie, en organiseren ze vanuit een systeemvisie een wereld aan cultuur rond het kind, binnen en buiten de klas. De instellingen zijn een onderdeel van die wereld aan cultuur, en het is ontzettend belangrijk dat zij daar onderdeel van zijn. Zelfbewust, en tegelijkertijd bescheiden omdat je weet dat je niet de wereld bent maar een deel van de wereld, en dat andere onderdelen anders zijn. Ik weet dat het nog lang niet zover is, dat scholen nog niet altijd die rol pakken, dat het instellingen soms ontzettend veel moeite kost om überhaupt binnen te komen en hun rol te spelen; en dit ondanks alle inspanningen van CmK of MMidK. Maar ik wens de instellingen toe dat zij op termijn in die context hun onmiskenbare en onmisbare bijdrage kunnen leveren.

Mooi en belangrijk werk

Na lezing van het rapport is in ieder geval één ding duidelijk. Er is ruim voldoende werk aan de winkel. En er zijn heel veel mensen die dat werk uitzonderlijk gemotiveerd, vaak heel doordacht en precies, zelfbewust, authentiek en volstrekt integer aan het doen zijn.

Opnieuw: Hulde!

Evert Bisschop Boele is lector Kunsteducatie aan het Kenniscentrum Kunst & Samenleving van de Hanzehogeschool Groningen, waar hij de Onderzoeksgroep Kunsteducatie leidt, en bijzonder hoogleraar Betekenis van Cultuurparticipatie aan de Erasmus School of History, Culture & Communication ESHCC van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Contact: e.h.bisschop.boele@pl.hanze.nl

Jakob van der Waarden, directeur Raad voor Cultuur bij de in ontvangstname van Trendrapport Betovering en betekenis:

'Ik moest denken aan mijn eerste betovering in het theater, tussen al die grote rode stoelen… het was misschien niet het meest hoogstaande theater maar ik was in die zaal en ik vond het fantastisch om daar te zijn en het mee te maken.'

'Ik moest ook heel erg denken aan betekenis. Ik heb gewerkt voor het kinderopvangbeleid en daar heb ik gezien hoe belangrijk het is dat kinderen al vroeg creatieve vaardigheden ontwikkelen, nog voor ze naar school gaan. Dus ik wil jullie in ieder geval complimenteren, met die, niet alleen mooi allitererende maar ook betekenisvolle titel die dit werk heeft gekregen.'

'Mij viel ook het toegenomen belang van en de aandacht voor cultuureducatie op met daaraan gekoppeld een aantal vragen die tot nadenken stemmen… is cultuureducatie structureel gefinancierd of wordt er nog iets extra's van de maker gevraagd, die vanuit de fair practice code al heel veel doet? Ook de aandacht voor, ik noem het maar even 'dat samenspel' tussen de culturele kant en het onderwijs viel mij op. Daar is veel aandacht voor. Tussen de regels door zie ik misschien ook wel dat niet altijd iedereen tevreden is.'

'Er zijn scholen die misschien niet altijd blij zijn met het aanbod dat ze krijgen. Of culturele instellingen die zeggen 'ja, die scholen snappen het nog niet: ze moeten niet alleen wat maken, er moet ook echt meegemaakt worden.' Wat ik hoop is dat er in de toekomst mede op basis van het nieuwe curriculum steeds meer structurele ruimte zal zijn om dat gesprek met elkaar te voeren en disciplinebreed, ervaringen te bieden. Zowel aan de meemaakkant als aan de maakkant. Ik voorspel dat dat thema, het vinden van dat optimale samenspel, over een jaar of vijf, in een volgend trendrapport weer heel centraal zal staan. En ik verwacht dat de ideale, perfecte oplossing ook dan niet gevonden zal zijn. Ik hoop wel dat er structureel aandacht voor cultuureducatie blijft en er ook iets meer ruimte komt om dat in te bedden.'

'Zowel de minister als de raad hechten heel erg veel waarde aan educatie en participatie. Het is één van de vijf criteria voor deelname aan de BIS. Ik hoop, en dan heb ik het over een veel bredere beweging dan de BIS alleen, dat het lukt om het culturele aanbod zo ver te verbreden dat er aansprekend aanbod is voor iedereen zodat iedere leerling het begin van die betovering kan meemaken. En het einde van die betekenisgeving.'

Verdwijnt de professionele kunst uit het kunstonderwijs?

Reflectie op Betovering en betekenis. Trendrapport theater-, dans, en muziekeducatie 2019, uitgesproken tijdens de presentatie van het trendrapport op 13 december 2019.

Frank van der Hulst

Ik ben gevraagd op het trendrapport te reageren omdat, neem ik zo maar aan, ik in januari 2016 een column schreef met de titel: *De kunst verdwijnt uit de cultuureducatie en dat is de dood in de pot*. Dat onderwerp is nog steeds actueel.

De focus binnen cultuureducatie in het basisonderwijs ligt de laatste jaren op het ontwikkelen van en het werken vanuit leerlijnen, op deskundigheidsbevordering van docenten en op de relatie tussen school en (directe) culturele omgeving. Ik stel vast dat deze ontwikkeling op veel plekken in het land ten koste is gegaan van het beleven van professionele kunst door kinderen. En dat is de dood in de pot. Kinderen krijgen wellicht meer dans van hun juf of een gastles van een dansdocent van de lokale dansschool, maar als dat in de plaats komt van het bezoek aan een professionele dansvoorstelling is dat kwalijk.

Professionele kunst is belangrijk voor ieder kind. Dat zal in dit gezelschap geen verbazing wekken. We hebben behoefte aan onderwijs dat de creativiteit en de nieuwsgierigheid van leerlingen prikkelt. Zo helpt onderwijs de toekomstige burgers binnen en buiten bestaande kaders te denken en werken. Het zijn nu juist de kunst en de kunstenaar die verwondering brengen, vragen stellen, ontroeren, de blik verruimen en het onzegbare tonen. Cultureel burgerschap begint bij een goede kennismaking met kunst en cultuur op jonge leeftijd. We gunnen toch ieder kind de kans om kunst een plek in zijn leven te geven? Ook kinderen die hier van huis uit minder van meekrijgen of in regio's wonen waar kunst minder voorhanden is.

Waar ging het mis?

Toch verdwijnt de professionele kunst uit de cultuureducatie. Waar ging het mis?

Iedereen wil matchen

Matchingsregelingen bepalen het beleid, niemand wil geld mislopen. Het programma Cultuureducatie met Kwaliteit vraagt provincies en grote gemeenten te matchen: om het subsidiebedrag te ontvangen moeten provincies en gemeenten eenzelfde bedrag investeren. En dat doen ze ook. Maar het geld dat ze investeren is slechts zelden

nieuw geld. Meestal gaat het om geld dat eerder beschikbaar was voor voorstellingsbezoek en/of de diensten van een bemiddelende organisatie. Zo gaat het één ten koste van het ander.

De school mag het zeggen: cultuurgeld wordt onderwijsgeld

Er is steeds minder sprake van een eigenstandig beleid van een overheid die wil dat zijn jongste burgers vertrouwd raken met de schouwburg, het museum of het jeugdtheatergezelschap. Door 'vraaggericht' te werken gaat cultuurgeld rechtstreeks naar de scholen. De school mag het zeggen! In plaats van samen tot de beste en efficiëntste inzet van cultuurgeld te komen, krijgt de school alles op zijn bordje en in zijn onderwijsportemonnee.

Te grote versnippering

De marktgedachte gaat uit van een sterke individuele vraag van scholen en niet van een collectief vergelijkbare behoefte. Per school kunnen de keuzes voor leerlijnen en kan de invulling van deskundigheidsbevordering verschillen, maar of dat bij de keuze voor voorstellings- en museumbezoek ook geldt, is maar zeer de vraag. Scholen laten zich terecht graag leiden en verrassen. Welke school wil zijn leerlingen niet de ervaring bieden van een bezoek aan Tivoli Vredenburg, het Rijksmuseum, een voorstelling van theatergroep Maas of Bonte Hond? En welke school wil uit zo'n bezoek niet het optimale halen voor zijn onderwijs?

De meerderheid van de scholen in onze provincie (Utrecht, red.) vindt collectieve kunstprogramma's waardevol. Waarom zou dat elders anders zijn? De scholen willen inhoudelijke en organisatorische kwaliteit en niet teveel gedoe. Dus zoeken ze partners. Voor een overheid die kunst en cultuur voor de jeugd serieus neemt, zou een basisvoorziening als kunstprogramma's onderdeel moeten zijn van de culturele infrastructuur. Zo'n basisvoorziening is bovendien efficiënt en effectief. Schaalgrootte leidt tot gevulde zalen, maakt investeringen in educatief materiaal rendabel en leidt tot professionalisering van de organisatie eromheen (roostering, fondswerving, etc.). Niet de individuele school met eigen keuzes is in dezen dominant. Nee, dergelijke programma's die inzetten op een nieuwe generatie kunst- en cultuurliefhebbers, zijn de gedeelde verantwoordelijkheid van alle maatschappelijke partners. Helaas worden juist deze basisvoorzieningen gekort of helemaal wegbezuinigd.

CmK 3

En nu komt CmK 3 eraan. Een nieuwe vierjarige regeling. En wat als we nog wat verder kijken dan die vier jaar? Uiteindelijk zouden deskundigheidsbevordering en visieontwikkeling vanuit onderwijsgeld betaald moeten worden. Het cultuurgeld is er dan voor kunst- en cultuurbezoek en ontmoeting. En als ik naar dit trendrapport kijk, dan denk ik dat in de komende CmK-periode de deelname van het speciaal onderwijs zal toenemen. De regeling zal inzetten op inclusiviteit: iedereen doet mee. Haal drempels weg.

Ik wil niet al te somber zijn, er zijn lichtpuntjes in mijn bijdrage te ontdekken. Uit dit onderzoek blijkt dat 63% van de deelnemende instellingen educatie als vaste beleidsdoelstelling heeft en dat 91% evenveel of meer financiële ruimte heeft dan ten tijde van het vorige onderzoek. Dat is natuurlijk mooi.

Vergroten van plezier

In dit onderzoek worden 15 mogelijke doelen van educatie voorgelegd. Het hoogst scoort: *Vergroten van plezier bij bezoeken voorstellingen/concerten*. Ik vind dat een veel te magere doelstelling voor organisaties die met publiek geld gefinancierd worden.

Identiteitsvorming/zelfreflectie staat op de zesde plaats. Dat zou hoger op de lijst moeten staan. De essentie van cultuuronderwijs is het vergroten van het cultureel bewustzijn van leerlingen. Cultureel bewustzijn is het vermogen van leerlingen om zich bewust te zijn van hun ervaringen en die van anderen. Ze leren reflecteren op wat zijzelf en andere mensen voelen, maken, denken, vinden en doen. Zo ontwikkelen zij hun zelfbeeld en kunnen zij de wereld om hen heen begrijpen. Een voorbeeld van een programma dat dit beoogt is bv. het DOX programma voor het vmbo:: I am, You are, Are we?

Voorbeeld uit de praktijk: Kunstmenu De Dansers

Ik was met wethouder Fluitman van Zeist, collega's van het Kunstenhuis in Zeist en Miriam Gillisen van De Dansers te gast bij een voorstelling van Binnenbeest op een school. De Dansers zeggen zelf over deze voorstelling:

Binnenbeest
Soms verander ik in een elegant, vrij veulen dat door de weide galoppeert, even helemaal niet meer mezelf. Andere keren word ik een ondeugende aap en hang ik in de gordijnen. Heel af en toe zie ik dat ook bij andere mensen om me heen. Ken je dat? Een grommende beer, een sierlijke zwaan of juist een vrolijk huppelend geitje? Maar bij de meeste grote mensen wordt hun Binnenbeest weggestopt, tam gemaakt en opgesloten. Dat is toch zielig? Red het Binnenbeest!

In Binnenbeest zijn vijf grote mensen op wetenschappelijke wijze bezig met water, glazen en een schoolbord. Maar het lukt ze steeds minder goed om hun instincten te onderdrukken. Machinale patronen-dansen veranderen in dierlijke bewegingen, dromerige muziek mondt uit in swingende flamenco en de glazen vliegen door de lucht. Controle vs impulsiviteit en orde vs chaos.

De Dansers willen alle 'wilde' kinderen (en volwassenen) die altijd maar hun binnenbeest moeten wegstoppen een hart onder de riem steken.
Bron: www.dedansers.com

De Dansers zoeken de grens op van de ontregeling. Springen, gillen, vechten, gooien met water. Soms dicht op de kinderen. Ik kijk om me heen hoe dit valt bij de leerkrachten en de wethouder. Kunst mag schuren, maar als het schuurt is het wel spannend. De Dansers weten wat ze doen. Ze balanceren maar gaan niet over de grens. Het is spannend, ze voelen hoever ze kunnen gaan. Daarna is er een nagesprek. Als groepen dat goed doen, heeft zo'n gesprek altijd een meerwaarde. Wat vond je een spannend moment? Wat zou je zelf wel willen spelen? Wat vond je mooi? En vervolgens: Wie heeft er wel eens moeite met regels? Vertel? Wie maakt ze? Kun je zonder? Het is geen kringgesprek over regels, de gezamenlijke ervaring maakt het veel meer dan dat. Ook voor de wethouder, de leerkracht en mijzelf als bezoeker. En leerlingen spreken zich uit.

Wat we met elkaar willen bereiken is lastig meetbaar, maar het is zeker merkbaar. En dat is ook waar we met elkaar goed in zijn: het laten beleven. De discussie over kunst als doel én middel is achterhaald. Artistieke kwaliteit lijkt me altijd uitgangspunt, het is niet het één of het ander.

En als ik even in mag gaan op de vraagstelling: Is de vraag van de school leidend of het aanbod van de kunstenaar? Voor mij is er hier geen sprake van een keuze en het beeld dat de markt bepaalt gaat niet op. Wat werkt is in gesprek gaan en blijven: dialooggestuurd.

Mark Mieras zegt mooi wat de bijdrage van de kunst en de kunstenaar is: Leren = spelen. Onderwijzen = loslaten.

'Veel wat de hersenen doen laat zich typeren als balanceren tussen orde en chaos. De hersencellen proberen een optimaal niveau van orde te bewaren. Te veel wanorde is regelrecht gevaarlijk. Te veel orde maakt kwetsbaar op de langere termijn, doordat het aanpassingsvermogen en de creativiteit dan teruglopen. De voorliefde van mensen voor muziek en kunst is mede hieruit te verklaren. Kunst kun je zien als gestructureerde wanorde.'

Curriculum.nu

Het definitieve voorstel voor het leergebied Kunst & Cultuur gaat uit van een benadering waarbij de artistieke ontwikkeling hand in hand gaat met de creatieve ontwikkeling en er een wisselwerking is tussen theorie en praktijk. Dit komt tot uiting in het onderliggende kader bestaande uit de twee inhoudelijke lijnen 'maken en betekenis geven' en 'meemaken en betekenis geven'. Het meemaken of ervaren van kunst kan een bron van inspiratie zijn voor het maakproces. Andersom kan het maken aanleiding zijn voor een kunsttheoretische verrijking of verdieping. Het 'maken en betekenis geven' is meer dan de huidige kerndoelen gericht op artistieke expressie en ontwikkeling van creativiteit. Kenmerkend voor dit proces in het leergebied Kunst & Cultuur is dat leerlingen leren nieuwsgierig te zijn, zich te laten inspireren, te experimenteren, door te zetten, hun verbeeldingskracht te gebruiken, technieken en vaardigheden te beheersen en te reflecteren op het werk- en leerproces. Nieuw is dat leerlingen meer dan nu het geval is verbanden leren leggen tussen 'maken en betekenis geven' en 'meemaken en betekenis geven'. De praktijk en theorie zijn meer in balans. Creatieve kracht versterken is een veelvoorkomend motto in CmK-projecten. 'Artistiek-creatief vermogen' vind ik ook iets om te onthouden.

Het Filiaal Theatermakers > Helemaal Filiaal

Het Filiaal is onze vaste CmK-partner in de provincie Utrecht. Deze theatermakers realiseren kunstprojecten rondom voorstellingen en leggen verbindingen tussen maken en meemaken. Zij brengen, zoals ze zelf zeggen, 'haakjes aan, voorafgaand aan het voorstellingsbezoek'. En omdat ze zo nauw met kinderen en scholen optrekken levert hen dit weer inspiratie op voor volgende projecten.

Vmbo-regeling FCP

Het vmbo als doelgroep blijft achter, zo toont ook dit onderzoek. Er zijn wel steeds meer goede voorbeelden en er is steeds meer expertise over wat werkt. Op de website van FCP staat een recent onderzoek van Bureau ART, met onder meer good practices. Het goede nieuws is dat de huidige vmbo-regeling nog een jaar doorloopt en aangepast wordt. Aanvragen wordt eenvoudiger en mag vanaf nu ook door de culturele partner. Hier liggen kansen.

Inclusief en divers

De code diversiteit en inclusiveit is vernieuwd. Diversiteit is een gegeven, inclusie een keuze.

PACT in Utrecht: zoektocht, ongemak

PACT Utrecht is een netwerk van Utrechtse cultuurmakers. Het netwerk zoekt met elkaar en binnen de eigen organisaties naar manieren om Diverser en Inclusiever (D&I) te worden. Dat doen zij vanuit de overtuiging dat Utrecht gebaat is bij meer contact tussen verschillende mensen, meer eigenaarschap van diverse groepen en een gedeelde cultuurbeleving. Zo'n initiatief zou ook in andere regio's opgepakt kunnen worden.

Afsluiter

Ik citeer Mark Mieras:
'In elk hoofd woont een verteller die dagelijks (en ook 's nachts) in de weer is om de zandbak met onze losse ervaringen te ordenen en toegankelijk te maken. De verteller kiest, net als een schrijver, uit de beschikbare ervaringen op zoek naar een heldere lijn. Eigenlijk zijn we ons leven lang op zoek naar de beste versie van onszelf.'
Laten we in dat palet van ervaringen vooral de kunstervaring inbrengen.

Frank van der Hulst is directeur van Kunst Centraal, de verbindende factor tussen kunst, cultuur en onderwijs in de provincie Utrecht.

Gabbi Mesters Directeur VSCD naar aanleiding van het rapport:

'We moeten niet alleen actieve cultuurparticipatie stimuleren maar ook receptieve. Daar is zorg over. Directeuren van podia willen heel graag dat daar meer aandacht voor komt in de curricula van de pabo's. Dus niet alleen: met je klas naar het museum; maar ook naar het podium!

Er is een hele grote wens om een breder publiek te bereiken. Theater inclusief was een programma van 13 schouwburgen en 9 grote BIS-theatergezelschappen. We wilden met elkaar op de 4 P's van de code culturele diversiteit, stappen maken. Heel belangrijk daarin bleek te durven onderkennen dat je niet goed weet hoe je nieuwe publieksgroepen moet bereiken en tijd vrij maakt om koppen koffie te gaan drinken met vertegenwoordigers van die doelgroepen en naar hen te luisteren. Ik denk dat je, als je publiek wilt raken of vermaken, altijd na moet gaan: wat is de wens of de behoefte van degene in jouw zaal? Dat weet je alleen door nieuwsgierig te zijn naar je publiek en open met hen het gesprek aan te gaan.'

Colofon

Samenvatting, conclusies en reflecties op Betovering en betekenis,
Trendrapport theater-, dans- en muziekeducatie 2019.

Samenstelling
Cock Dieleman (UvA), Chantal de Bonth, Lenie van den Bulk,
Marian van Miert en Melissa de Vreede (LKCA).

Met bijdragen van
Evert Bisschop Boele, Frank van der Hulst, Gabbi Metsers, Mirjam Terpstra
en Jakob van der Waarden,

Eindredactie
Heleen de groot

Illustraties
Bijlmerparktheater (omslag, pag. 14 en pag. 24), Lilian van Rooij (pag. 29)

Vormgeving
Taluut, Utrecht

Uitgever
Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)
Lange Viestraat 365
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

LKCA wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

LKCA probeert publicaties zo toegankelijk mogelijk aan te bieden. Neem contact met ons op bij ontoegankelijke informatie via info@lkca.nl.

©LKCA Utrecht, Universiteit van Amsterdam, maart 2020

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM